

DESAFÍO Y PERSPECTIVAS ACTUALES EN EL CAMPO DE LA EDUCACIÓN

LA ESCUELA I EL ÉXITO/FRACASO DE SU ALUMNADO

Maria Rosa Rosselló Ramon
Departamento de Didáctica y Organización Educativa
Universidad Islas Baleares

Fecha de recepción: 12 de febrero de 2011

Fecha de admisión: 10 de marzo de 2011

RESUMEN

Estudios como Pisa (2006, 2010), el de Ferrer i Albaigés (2008) o el Informe del Sistema Educativo de las Islas Baleares (2010), constatan el alto porcentaje de abandono escolar que se produce en España antes de finalizar la Enseñanza Secundaria Obligatoria, cuantificando el fracaso escolar en algunas comunidades educativas en torno al 40%. A pesar de ello, los especialistas no se ponen de acuerdo sobre las dimensiones que tienen mayor repercusión y la temática es abordada desde posiciones muy dispares. En la comunicación nos proponemos abordar algunos interrogantes clave:

- ¿Cuándo se inician los estudios sobre esta temática?
- ¿Qué dimensiones analiza la investigación educativa? ¿Qué balance hace?
- ¿Cuáles son los factores de riesgo? ¿Cuáles los factores protectores?
- ¿Cómo afrontar esta problemática?

Palabras clave: éxito escolar, fracaso escolar, investigación educativa, variables individuales, variables sociales, variables institucionales.

SUMMARY

Studies as Pisa (2006, 2010), that of Ferrer i Albaigés (2008) or the Report of the Educational System of the Balearic Islands (2010), state the high percentage of school abandon that takes place in Spain before finishing the Secondary Obligatory Education, quantifying the school failure in some educational communities concerning 40 %. In spite of it, the specialists do not put in agreement on the dimensions that have major repercussion and the subject matter is approached from very unlike positions. In the report we propose to address some key questions:

- When will initiate studies on this subject?
- What dimensions discussed educational research? What is your assessment?
- What are the risk factors? What protective factors?
- How to tackle this issue?

LA ESCUELA I EL ÉXITO/FRACASO DE SU ALUMNADO

Key words: school success, school failure, educational investigation, individual variables, social variables, institutional variables.

INTRODUCCIÓ

El terme èxit escolar se'ns presenta com un terme ambigu, que encapçala en aquests moments bona part de les polítiques educatives del nostre país. Però, per què parlem avui d'èxit si abans parlàvem de fracàs? Hem de parlar d'èxit, o d'èxit i de fracàs? Estam davant dues realitats intrínseques a la pròpia institució escolar? És inevitable que a l'escola alguns alumnes tinguin èxit i, en canvi, altres fracassin?... Ambdós conceptes ens remeten a aspectes com:

- l'obtenció de bones o males notes
- l'adquisició, o no, d'un determinat certificat acadèmic en finalitzar la Secundària
- els resultats de l'alumnat en estudis internacionals com PISA (2006), o en proves externes com les que acaba de realitzar l'IAQSE durant el curs 2008-2009
- l'adquisició d'un bagatge de coneixements i competències suficients per incorporar-se al món laboral i/o al món universitari
- el ranking entre centres educatius de distinta titularitat i els criteris d'admissió de l'alumnat
- el pes de les velles (lectura, escriptura i càlcul) i noves alfabetitzacions (tecnològica, audiovisual i informacional) i les competències que resulten clau per tenir èxit en la nostra societat
- etcètera

En resum, estam davant una temàtica complexa, rica amb matisos i, sobretot, terriblement d'actualitat, perquè més enllà del rendiment acadèmic dels alumnes, en el rerefons, la discussió gira al voltant de la funció social de l'escola, del projecte social i educatiu que té avui dia la nostra societat.

No podem obviar que l'èxit o el fracàs no es donen descontextualitzats. Estudis com el PISA (2006), el de Ferrer i Albaigés (2008), o a casa nostra L'Informe del Sistema Educatiu de les Illes Balears 2006/07#, constaten l'alt percentatge que té l'abandonament escolar abans de finalitzar l'ESO a Espanya i, més concretament, a la nostra comunitat: l'any 2005 a Espanya aquesta taxa se situa en un 30,8% i a les Illes Balears en un 40%, dada sols superada per Ceuta i Melilla. A més a més, a aquest 40% s'hi afegeix, segons explica l'Informe, el fet que dels quasi 14.000 alumnes que inicien estudis postobligatoris els abandonin més d'un 20%. Aquesta situació que es presenta a les Illes, quasi quadruplica l'objectiu plantejat per la Unió Europea en l'Informe 2006# on es pretén situar l'abandonament escolar sols en un 10%, precisament l'any 2010.

DESENVOLUPAMENT DEL TEMA

La majoria de treballs sobre l'èxit i el fracàs escolar, situen la introducció dels termes en el camp educatiu als anys vint, tot i que prenen força i rellevància cap a la dècada dels cinquanta, coincidint amb l'extensió de l'obligatorietat de l'ensenyament primari: a mesura que s'universalitza l'accés a l'escola, l'educació és converteix en un valor afegit a la persona humana, en tant que li possibilita la incorporació i especialització en el món laboral.

D'acord amb els paràmetres de l'època, l'èxit i el fracàs escolar són interpretats aleshores des del seu vessant més individual: l'alumne que no va bé a l'escola fracassa perquè no té les capacitats adients per acomodar-se a les seves exigències. Aquesta interpretació tot i que és del segle passat, roman encara present avui dia quan parlem de l'èxit o del fracàs, com a una cosa lligada bàsicament als resultats i a l'esforç personal de l'alumnat.

Cal recordar que, en el context de l'escola tradicional, la igualtat d'oportunitats es tradueix únicament com a la igualtat d'accés al sistema escolar i entra dins aquesta lògica assignar a l'escola

DESAFÍO Y PERSPECTIVAS ACTUALES EN EL CAMPO DE LA EDUCACIÓN

l'encàrrec de seleccionar els individus més capacitats perquè accedeixin als nivells superiors d'educació. En aquest sentit, l'èxit escolar és una traducció de la meritocràcia que caracteritza la societat espanyola de la dècada dels setanta i vuitanta del segle passat, segons la qual el triomf a l'escola i posteriorment a la societat depèn de les capacitats que té l'individu combinades amb el seu esforç personal. Així ens ho resumeixen F. Hernández i A. Tort (2009):

“El fracaso escolar sería entonces una manifestación paradójica, según como se mire, del reto de la universalización de la educación obligatoria. Un reto que tiene como consecuencia la masificación, que produce una serie de transformaciones en las instituciones escolares. Lo que hace que cuando el alumnado, procedente de entornos socio-económicos humildes, llega a la secundaria se encuentre con el hecho de que no existe una clara correspondencia entre escolaridad, obtención del título y determinadas consecuencias materiales (puestos de trabajo) y simbólicas (reconocimiento social)”

Això no obstant, tots sabem que l'èxit i el fracàs escolar són els productes de diverses dimensions i factors interdependents: l'entorn social (context cultural i territorial), el context institucional (l'escola i els instituts) i el context individual (familiar i personal), que cal abordar de forma interdisciplinària.

En primer lloc, cal considerar la dimensió social, perquè comptar amb capital humà ben preparat i altament qualificat és una de les inversions més importants que pot fer una societat que pretén adaptar-se a les exigències que genera l'Era del Coneixement. Moltes són les veus (Coll, 2007; Gimeno Sacristán, 2004) que, en aquest sentit, ens alerten sobre l'exclusió social que es pot produir en una societat digitalitzada com la nostra. Una societat en la qual el bé que cobra cada cop més importància és el coneixement, pot provocar una forta segmentació social entre els qui els posseeixen i els que no, ja que la possessió del propi coneixement és l'eina bàsica per acumular-ne cada cop més i, en sentit contrari, la seva mancança pot provocar exclusió i desigualtat social.

En aquest sentit, alguns estudis i recerques actuals interpreten el fracàs escolar com el resultat de l'actual crisi de l'educació secundària a l'hora d'oferir perspectives atractives als joves (Ferrer, Naya i Valle, 2004); per la manca d'un projecte modern i real de l'escola (Duschazky i Corea, 2005); o per la manca de la cultura de l'esforç tal com plantejava la LOCE i ha reafirmat la LOE.

En segon lloc, i des de la dimensió institucional, veim que l'escola és encara avui dia la que té l'encàrrec fonamental de preparar les noves generacions per incorporar-se al món laboral i al món adult. Tot i que és indubtable que el funcionament, els mecanismes pedagògics, les formes organitzatives, les estratègies metodològiques, la composició del professorat són variables que determinen la diversitat d'escoles, segons les recerques fetes en aquest camp, l'èxit i el fracàs escolar no es distribueixen d'una manera nítida entre escoles privades i públiques, grans o petites, rurals o urbanes.

En tercer lloc, cal considerar les famílies que, com tots sabem, han estat analitzades des de les investigacions i des de les teories de la reproducció social (Bourdieu i Passeron, 1970; Bowles i Gintis, 1976). Aquests estudis mostren com certs alumnes fracassen a l'escola per causa del seu origen familiar i, en l'actualitat, posen l'accent en les variables territorials com la procedència dels alumnes, la seva residència i l'emplaçament de l'escola: “a mesura que la residència dels alumnes és pitjor, alguns tipus de fracàs s'incrementa, i viceversa” (Cunchillos, 2004).

Finalment, des del vessant individual, perquè l'alumne no és aliè a les valoracions que es fan sobre si mateix i sobre les seves produccions. Viure una situació de fracàs escolar fa que l'alumne/a interioritzi la seva condició de fracassat, reforçant cada cop més la idea de ser una persona fracassada i devaluant progressivament la seva autoestima. La situació d'èxit/fracàs escolar forma part de la història de l'alumne i contribueix a determinar el seu futur. És una situació que incideix sobre l'autoconcepte, l'autoestima, les motivacions, els interessos i les expectatives que el subjecte i el seu nucli familiar van formant de l'alumne. D'aquesta manera, estudis com el de Charlot (2000) la cons-

LA ESCUELA I EL ÉXITO/FRACASO DE SU ALUMNADO

trucció d'una identitat pròpia, que ajudaria a explicar per què dos germans, compartint un mateix nucli familiar, poden tenir itineraris diferents a l'escola.

En resum, tal com plantegen F. Hernández i A. Tort (2009, 6), l'èxit i el fracàs escolar segurament tendran a veure amb aspectes com:

“... las dificultades de las instituciones educativas por encontrar o buscar soporte en la comunidad; en relación con la propia configuración de los estudios de la educación secundaria; en relación con el desconocimiento de las historias personales y con no tenerlas en cuenta en los requerimientos y dinámicas escolarizadas; en relación con la distancia familia-institución; en relación con componentes interculturales, religiosos; en relación también con el origen social que determina las posibilidades y la igualdad de oportunidades; en relación con las fracturas personales, y con la construcción de identidades complejas; en relación con la distancia hacia las culturas infantiles y juveniles presentes en el escenario social; en relación con el género, etc. “

L'encreuament de les tres dimensions (institucional, individual i social) ens facilita preguntes interessants per afavorir la nostra reflexió i ens conviden a encetar el debat:

Dificultats/ Dimensions	Ambigüitat	Relativitat	Transcendència
Individual	Els alumnes que van bé a l'escola, representen els que tenen èxit escolar o són els que millor s'adapten a les normes i exigències de la institució? Són aquests alumnes els que després tenen èxit a la vida? El fracàs escolar depèn de les dificultats que té l'alumne per adquirir els aprenentatges mínims? És un fracàs del context familiar?	Quina utilitat tenen els aprenentatges escolars en la vida futura de l'alumne un cop surt de l'escola? L'èxit depèn de la classe social i del gènere? Per què l'abandonament prematur dels estudis té una major incidència en el sexe masculí?	El fracàs escolar a nivell individual constitueix només un problema merament escolar, o té repercussions en la inserció laboral de l'alumne? L'èxit i el fracàs escolar són construccions que depenen molt de les atribucions i el sentit que cada família dona a l'escola i l'escolarització?
Institucional	El fracàs escolar és un fracàs de l'escola que no sap aconseguir l'èxit de tots els seus alumnes? Quin és el paper del professorat en la construcció de l'èxit i del fracàs? Pot l'escola abordar la complexitat de tasques que té encomanades?	Quins són els criteris i les pràctiques pels quals l'escola decideix qui té èxit i qui fracassa? Què és el nivell educatiu i com incideix en les pràctiques escolars? Quins importància té l'entorn en les perspectives d'èxit o de fracàs escolar?	De quina manera la institució escolar respon a les demandes i necessitats de l'era digital?
Social	El fracàs escolar és un fracàs de la societat que no sap articular els mitjans apropiats per formar els futurs ciutadans?	Qui determina el nivell educatiu? Quin és el concepte d'educació i de cultura en base al qual s'imposen els criteris d'èxit i de fracàs?	Com articula la societat els mecanismes de transició de l'escola al món laboral?

DESAFÍO Y PERSPECTIVAS ACTUALES EN EL CAMPO DE LA EDUCACIÓN

Un debat que convindria encetar, tot partint de dos interrogants bàsics, és: quins alumnes tenen èxit/fracassen als nostres centres? Quin significat té l'èxit/el fracàs escolar per a nosaltres?

Cal recordar que, en la nostra manera de pensar, aquests dos termes representen els extrems dels alumnes d'un grup, els que van bé i els que van malament, prenent com a referència les notes escolars i considerant que fracassar suposa: tenir notes inferiors a la mitjana, males notes, suspendre els exàmens, suspendre un curs, presentar un retard, abandonar el sistema educatiu, no obtenir el certificat d'estudis... És a dir, solem coincidir en afirmar que les qualificacions escolars són un indicador clau del fracàs o de l'èxit a l'escola, no pas l'únic, però sí un dels més decisius. Estam davant el perill de caure en un gran determinisme, al acceptar que les notes són fruit de l'alumne i que davant reiterades i males notes no hi ha res a fer. Per això, al llarg d'aquest recorregut és tan important començar a:

1) Qüestionar el paper que juga la institució escolar a l'hora d'atorgar les qualificacions als estudiants, especialment perquè tots nosaltres coneixem les limitacions que tenen els instruments que fem sovint per establir les notes i allò que mesuram amb els exàmens: bàsicament continguts conceptuals lligats exclusivament a les intel·ligències acadèmiques (verbal-lingüística i lògicomatemàtica) i obviant les altres intel·ligències, que seguint la teoria de les intel·ligències múltiples de Gardner mancaria considerar (emocional, intra e interpersonal, corporal-cinestèsica, visual-espacial, musical, naturalista)

2) Qüestionar l'origen de les qualificacions, ja que aquestes no són independents ni de les qualificacions anteriors ni de les informacions que el professorat té dels alumnes, relatives a l'origen socio-econòmic, cultural, territorial i ètnic, les quals generen unes expectatives sobre els alumnes que influeixen en les qualificacions que se'ls atribueixen. Quan pensam en els nostres alumnes i les seves famílies, cal reconstruir en positiu la història que els acompanya, considerant variables que tenen a veure amb l'estratificació social (com ara el nivell econòmic, l'estatus ocupacional, els estudis i titulacions, el capital cultural i ètnic, els usos culturals...), amb el barri on viuen, amb el lloc d'on provenen i la relació que estableixen amb l'escolarització (paper de l'escola, expectatives, suports...)

3) Reflexionar sobre la dinàmica que s'inicia, ja en els primers cursos, de cara al futur de l'estudiant. Convé que ens interroguem sobre com modificar certes dinàmiques negatives que es presenten als primers cursos amb determinats alumnes, i que qüestionem les estratègies que fem servir per millorar el rendiment dels estudiants. En aquest sentit, segurament el nou escenari que proposa l'aplicació de la Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació (BOE del 4 de maig de 2006), establir com a finalitat del sistema educatiu no només l'adquisició d'hàbits intel·lectuals, tècniques de treball i coneixements, sinó, també el ple desenvolupament de la personalitat dels alumnes mitjançant el desenvolupament i aprenentatge de les competències bàsiques, pot generar una bona oportunitat per revisar la nostra pràctica i millorar les expectatives i els projectes educatius i de vida dels alumnes que fracassen a l'escola, persones que erròniament sovint hem considerat exemptes d'expectatives i capacitats.

FACTORS DE RISC O FACTORS PROTECTORS?

L'èxit o el fracàs escolar no és el producte d'un moment puntual en el procés d'escolarització d'un alumne, sinó que es va gestant al llarg de les diferents etapes educatives. En aquest sentit, les investigacions sobre l'èxit i el fracàs escolar han permès constatar que es tracta d'un fenomen multicausal, tot posant de manifest que el rendiment escolar que obtenen determinats alumnes en cursos anteriors es configura com a una variable molt relacionada i amb un gran poder de predicció del rendiment posterior d'aquestes persones. La dinàmica de qualificacions que un alumne inicia a l'es-

LA ESCUELA I EL ÉXITO/FRACASO DE SU ALUMNADO

cola resulta de vegades difícil de modificar. Per això, tal com apunta Fullana (1995, 420) és necessari cercar estratègies d'intervenció de caire preventiu per tal de modificar aquesta dinàmica negativa.

Conscients que segurament podem passar per alt alguns factors, les recerques han identificat les següents variables que poden esdevenir factors de risc, o factors protectors, i com a tal, són modificables mitjançant la intervenció educativa escolar:

Característiques personals dels alumnes

1. Autoestima-autoconcepte: tenir un concepte positiu de sí mateix. No es tracta de que es considerin bons estudiants, però sí que és important que l'alumne pugui identificar i valorar de forma positiva aspectes i aptituds com la creativitat, la memòria, les habilitats manuals i la capacitat per estudiar.

2. Actituds vers l'escola i el treball escolar: mostrar una actitud positiva cap a l'escola i, especialment, cap a l'aprenentatge, la qual cosa passa per valorar els estudis (en si mateixos o com un mitjà que permetrà arribar a assolir alguns plans futurs), les tasques i els reptes escolars.

3. Tenir un objectiu a mig termini, un projecte sobre un mateix, la qual cosa dóna sentit a l'estudi i motiva la disposició d'acceptar allò que l'escola els ofereix.

4. L'autorresponsabilitat en els aprenentatges, la qual cosa té molt a veure en haver experimentat l'èxit, en esforçar-se a realitzar les tasques el màxim de bé possible, en aconseguir uns resultats escolars millors, en voler saber on han fallat, ... Atribuir l'èxit o el fracàs a variables que un mateix pot controlar.#

5. Habilitats per relacionar-se amb els altres, per gaudir de les relacions i generar sentiments positius en els altres. Això suposa percebre que la imatge que els altres tenen d'un mateix és positiva.

Característiques del procés d'autoaprenentatge (Habilitats per a l'aprenentatge acadèmic)

1. Tenir habilitats d'autoaprenentatge com fer resums, mapes conceptuals, prendre apunts, revisar els apunts, formular interrogants,...

2. Tenir habilitats metacognitives com la planificació de les tasques i l'autosupervisió.

3. Tenir hàbits d'estudi com la constància en el treball que es tradueix en portar les feines al dia, organitzar bé el temps i l'estudi, saber sol·licitar ajuda quan es necessita...

Clima escolar i ambient d'aprenentatge

1. El professorat ha de tenir un bon concepte de l'estudiant, ha de tenir expectatives positives i l'ha de considerar una persona amb capacitats i aptituds per a realitzar les tasques escolars

2. Tenir una bona imatge de l'ambient d'aprenentatge. Sentir-se acollit i protegit, especialment quan la situació personal és complexa i desfavorable

3. Identificar en algunes persones properes models a seguir

Característiques de l'entorn familiar: expectatives dels pares vers l'escola i vers els fills, actituds de la família vers l'escola i el treball escolar, Molt important és veure com l'alumne reacciona davant el seu context familiar:

"Ser conscient de la situació social i familiar que els ha tocat viure i conèixer com aquesta situació repercuteix en els estudis i en tots els aspectes de la seva vida ha esdevingut en aquests joves el primer pas per poder fer-hi front, perquè és a partir d'aquí que han copsat la necessitat d'intentar superar aquesta situació. Una de les maneres de fer-hi front ha estat la de plantejar-se, més o menys concretament, una fita o un projecte sobre un mateix a mig o llarg termini en la qual els estudis són percebuts com un mitjà útil i necessari per a aconseguir-lo" (Fullana, 1995, 425)

DESAFÍO Y PERSPECTIVAS ACTUALES EN EL CAMPO DE LA EDUCACIÓN

Competències del docent

Esteve(2007) ens apunta la idea de què la qualitat del sistema educatiu depèn, en gran mesura, de la qualitat dels seus docents. En aquest sentit, Perrenoud (2004) descriu deu competències bàsiques:

- Saber organitzar i animar situacions d'aprenentatge
- Saber gestionar la progressió dels aprenentatges
- Concebre i posar en pràctica els dispositius per a realitzar un ensenyament basat en la diferenciació de l'alumnat

- Implicar els alumnes en el seu aprenentatge i treball escolar

- Treballar en equip

- Participar en la gestió de l'escola

- Informar i implicar les famílies

- Utilitzar les tecnologies de la informació i de la comunicació

- Afrontar els deures i els dilemes ètics de la professió

- Afrontar la pròpia formació contínua

- Característiques del centre

El fet d'entendre l'escola com a un projecte de transformació social i cultural del centre i de l'entorn, per aconseguir una societat de la informació per a totes les persones, basada en l'aprenentatge dialògic, mitjançant una educació participativa de la comunitat, que es concreta en tots els seus espais, inclosa l'aula (Valls 2000, 8), és donar una passa més cap a alternatives educatives que superin les desigualtats socials, és donar una passa més cap al concepte de Comunitat d'Aprenentatge.

Així, com a escola, també podem treballar aquells factors que ajuden a que l'alumnat pugui tenir èxit, tot i que el punt de partida sigui de clar desavantatge social i cultural. Es tracta de recuperar la capacitat de què l'educació incideixi socialment, amb la participació de tota la comunitat dins l'escola.

CONCLUSIONS I PROPOSTES D'ACTUACIÓ

Per tal de promoure l'èxit de tots els alumnes i treballar per a una escola de més qualitat, més inclusiva i cohesionadora i dins d'un marc d'igualtat d'oportunitats, seria convenient poder disposar d'un marc global –o del Pacte per a l'educació a la CAIB, aprofitant que se'n parla tant- on debatrem el model de societat i d'escola, amb un increment progressiu de les despeses en educació, amb la coordinació de les diferents xarxes escolars (centres públics, concertats, cooperatives) amb la implicació de les famílies, amb la coresponsabilitat dels ajuntaments, amb la coresponsabilitat i gestió autònoma dels centres, per tal de dibuixar una institució escolar:

- territorialment pròxima

- professionalment plural

- socialment transformadora

- amb acceptació de la heterogeneïtat i diversitat

- i políticament adreçada cap a una major inclusivitat social

D'acord amb això, cal fer una bona diagnosi de les zones d'escolarització amb menor taxa d'èxit escolar, per tal de posar en marxa mesures d'actuació territorial que ajudin a millorar el rendiment escolar, com ara les següents:

Elaboració de plans, per part dels centres educatius, que concretin estratègies per millorar la qualitat en l'aprenentatge de l'alumnat, detallant les actuacions que farà el centre i els recursos que cal aportar des de l'Administració educativa. Ambdues parts faran un seguiment en el temps dels compromisos mutus.

LA ESCUELA I EL ÉXITO/FRACASO DE SU ALUMNADO

Impuls de plans educatius d'entorn, amb una orientació inclusiva i cohesionadora, per tal de treballar cap a comunitats d'aprenentatge, amb una especial sensibilitat per l'alumnat més vulnerable, obrint els centres educatius a les activitats complementàries i veïnals, impulsant la implicació de les famílies.

Dins les programacions anuals dels centres escolars, es poden incloure tota una sèrie d'actuacions destinades a millorar les taxes d'èxit escolar i reduir l'abandonament prematur de l'alumnat, com ara les següents:

Implementació d'estratègies per a la identificació de l'alumnat amb risc de fracàs escolar.

Actuacions organitzatives i de reforç orientades a millorar l'autoestima i l'actitud de l'alumnat davant els processos d'ensenyament-aprenentatge.

Actuacions de reforç i motivació per a l'alumnat amb dificultats per assolir els objectius i les competències bàsiques de l'educació primària i secundària.

Actuacions de reforç, organitzatives i/o metodològiques per incrementar la taxa d'èxit de graduats en educació secundària obligatòria (ESO), especialment de l'alumnat de primària que promou a l'educació secundària sense haver aconseguit algun dels objectius de l'etapa anterior, o de l'alumnat de secundària amb dificultats d'aprenentatge.

Revisió de les pràctiques de les concepcions i de les pràctiques avaluadores

Una darrera conclusió...

Ara que es comença a aplicar la LOE (2006), cal que els centres escolars compromesos, amb una mínima exigència d'eficàcia i de qualitat, no acceptin els resultats que tenim en aquests moments i preguin consciència que l'èxit escolar és cosa de tots, cercant i aprenent maneres col·lectives i comunitàries, plurals i participatives de donar resposta a les noves exigències.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Bourdieu, P. i Passeron, J.C. (1970). *La Reproducción*. París: Minuit.
- Bowles, S. i Gintis, H. (1976). *Schooling i capitalist America*. Nova York: Basic Books.
- Charlot, B. (2000). *Da relação como saber*. Brasil: Artes Médicas.
- Coll, C. (Dir.) (2007). *Currículum i ciutadania. El què i el per què de l'educació escolar*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Consell Escolar de les Illes Balears (2009). *L'Informe del Sistema Educatiu de les Illes Balears 2006/07*. Document en Xarxa.
- Cunchillos, C. (2004). *Estructura social del fracaso escolar en la Comunidad de Madrid*. Al 1r. Congrés Annual sobre el fracàs escolar. Palma de Mallorca. A <http://www.fracasoescolar.com/congrescat/conclusiones2004.html>.
- Duschazky, S. i Corea, C. (2005). *Chicos en banda. Los caminos de la subjetividad en el declive de las instituciones*. Buenos Aires: Paidós.
- Esteve, J.M. (2007). *Nuestro sistema educativo no es un desastre*. *Cudernos de Pedagogía*, 347, 12-16.
- Ferrer, F. i Albaigés, B. (dirs.) (2008). *L'estat de l'educació a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Ferrer, F.; Naya, L.M.; Valle, J.M. (2004). *Convergencias de la educación secundaria inferior en la Unión Europea*. Madrid: CIDE.
- Fullana i Noell, J. (1995). *La investigació sobre l'èxit i el fracàs escolar des de la perspectiva dels factors de risc. Implicacions per a la recerca i la pràctica*. Tesis doctoral. Departament de Pedagogia. Universitat de Girona.
- Fundació CIREM (1995). *Èxit i fracàs escolar a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

DESAFÍO Y PERSPECTIVAS ACTUALES EN EL CAMPO DE LA EDUCACIÓN

- Gimeno, J. (2004). "¿Quién fracasa cuando hay fracaso escolar?" Al 1r. Congrés Annual sobre el fracàs escolar. Palma de Mallorca. A <http://www.fracasoescolar.com/congrescat/conclusions2004.html>.
- Hernández, F. i Tort, A. (2009). Cambiar la mirada sobre el fracaso escolar des de la relación de los jóvenes con el saber. *Revista Iberoamericana de Educación*, N° 49/8, 10 de juliol de 2009.
- MEC (2006). Informe PISA 2006. Madrid: MEC
- MEC (2007). Informe 2006: Objetivos Educativos y Puntos de Referencia 2010. Conferencia de Educación. Madrid: MEC.
- Perrenoud, Ph. (2004). Diez nuevas competencias para enseñar. Barcelona: Ed. Graó.
- Valls, R. 2000. Comunidades de Aprendizaje. Una práctica educativa de aprendizaje dialógico para la sociedad de la información. Tesis doctoral no publicada. Universitat de Barcelona.

International Journal of Developmental and Educational Psychology
Desafíos y perspectivas actuales de la psicología en el campo de la educación

INFAD, año XXIII
Número 1 (2011 Volumen 3)

© INFAD y sus autores
ISSN 0214-9877